

communicative difficulties. The article considers the modern approaches of formation of difficulties in communication, is carried out a comparative analysis of the concepts of difficulties, their symptomatic. Communicative difficulties in preschool age mostly associated with communication barriers. Scholars point to the special role of speech in the development of children's communication. Speech disorders are a common cause of communicative difficulties with children of preschool age. It is proved that the child must be able to analyze the communication situation, formulate objectives and plan of communicative action, implement and amend the plan, to evaluate the effectiveness of communication for effective communication. As shown by numerous studies, not always preschooler able to perform all these operations, which leads to communication difficulties. Observed that preschool age children with systemic speech disorders have delay of communicative development, varying severity communicative barriers, because of speech underdevelopment and psychological factors. Experimental studies analysis of the communicative difficulties of children with systemic speech disorders has allowed to establish the main qualities that their cause: it is self-doubt and resentment.

Keywords: communicative difficulties, advanced preschool age children, systemic speech disorders.

Стаття надійшла до редакції 13.07.2015 р.

Статтю прийнято до друку 17.07.2015 р.

Рецензент: д.п.н., проф. Шеремет М.К.

УДК 376. 37.

ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЄВОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ

Марченко І. С.
inmarchenko@ukr.net,
Швалюк А. Ю.
shvaluk@mail.ru

Відомо, що вирішальною умовою виникнення мовлення дитини є наявність потреби (бажання) у спілкуванні, яка виникає, формується та функціонує в процесі безпосередньої взаємодії дитини з дорослими, які її оточують (Л.В.Благоднадьжина, В.В. Ветрова, Д.Б.Годовікова, Г.Л. Розенгарт-Пупко, М.К.Шеремет).

У процесі досліджень дитячої психології було розроблено теорію спілкування дітей раннього та дошкільного віку (Д.Б. Ельконін, О.В. Запорожець, М.І. Лісіна). Згідно з цією теорією, спілкування висвітлюється як специфічний вид дитячої діяльності. Процеси спілкування розглядаються як активні дії, через які дитина прагне передати іншим людям і отримати від них певну інформацію. З психофізіологічного боку активність мовлення обумовлена ступенем володіння дитиною мовленнєво-вимовним актом і ступенем розуміння мовлення. **Мовленнєву активність** дослідники розглядають як процеси, які відбуваються при реалізації мовної здібності в процесі мовленнєвої діяльності.

Онтогенез мовленнєвої здібності – це складна взаємодія, з одного боку, процесу спілкування дорослих і дитини, процесу, що поетапно розвивається; з іншого - процесу розвитку

предметної і пізнавальної діяльності дитини. І те, що дійсно розвивається в процесі розвитку дитячого мовлення – це не мова, а характер взаємодії наявних у розпорядженні дитини мовних засобів, тобто спосіб використання мови з метою пізнання та спілкування (Л.С. Виготський).

Проблема мовленнєвої активності та діяльності досліджувалася багатьма вченими (В.Артемов, Дж. Брунер, Л.С.Виготський, Д.Б.Ельконін, І.О. Зимня, М.М.Кольцова, О.О.Леонтєв, М.І. Лісіна, О.Р. Лурія, Т.О.Пироженко, С.Л. Рубінштейн, Т.М. Ушакова, О.М. Шахнарович та інші). Бути активним – означає знаходитися в стані діяльності. Завдяки своїй активності дитина вступає в практичні, дієві відносини з предметами і в спілкування з людьми. Зміна змісту, форми і спонукання до активності дитини стають умовою подальшого формування особистості. А отже, у процесі навчання дітей дошкільного віку рідної мови і розвитку мовлення керуються принципами максимальної мовленнєвої активності та взаємозв'язку різних видів пізнавальної діяльності, а також принципом комунікативної спрямованості. Реалізація зазначених принципів можлива за умови індивідуального підходу до дитини у процесі навчального та повсякденного спілкування.

Наявність загального недорозвинення мовлення (далі ЗНМ) у дітей призводить до стійких порушень діяльності спілкування. При цьому утруднюється процес міжособистісної взаємодії дітей і утворюються серйозні проблеми на шляху їх розвитку та навчання.

Аналіз вітчизняної і зарубіжної спеціальної науково-теоретичної літератури засвідчив, що труднощі спілкування дітей із загальним недорозвиненням мовлення (надалі ЗНМ) проявляються в несформованості основних форм комунікації (В.К. Воробйова, В.П. Глухов, С.Ю. Конопляста, Т.О. Ладженська, І.С. Марченко, Л.Г. Соловійова, В.В. Тарасун, В.В. Тищенко, М.К. Шеремет та інші), зниженні потреби в спілкуванні (Б.М. Гриншпун, І.В. Мартиненко, Т.В. Сак, В.В. Тарасун, Г.В. Чиркіна та ін.). Такі вчені, як Р.А. Бєлова-Давид, Р.Є. Левіна, І.С. Марченко, О.М. Мастюкова, В.К. Орфінська, В.В. Тищенко, Н.Н. Трауготт, О.Н. Усанова, М.Є. Хватцев, С.М. Шаховська, М.К. Шеремет та інші, говорячи про виражені відхилення у формуванні вимовної сторони мовлення, фонематичного сприймання, словника, граматичної будови та розуміння мовлення, відзначають низьку мовленнєву активність дітей із ЗНМ. Цим дітям притаманні замкнутість, малоактивність, невпевненість у собі, негативізм, безініціативність у спілкуванні; у них не сформована одна з основних функцій мови – комунікативна, внаслідок незрілості мотиваційно-потребісної сфери, а також труднощів, пов'язаних із комплексом мовленнєвих і когнітивних порушень. Це, в свою чергу, гальмує мовленнєвий розвиток дитини. Таким чином, формування спілкування у осіб із ЗНМ є одним із центральних у сучасній спеціальній психології, логопсихології і логопедії зокрема. Але даних про дослідження стану мовленнєвої активності у дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ I рівня є в недостатній кількості. Це обумовило необхідність проведення спеціального диференційованого дослідження стану мовленнєвої активності у даної категорії дітей.

Метою нашого дослідження було виявлення стану сформованості мовленнєвої активності дітей

четвертого року життя із ЗНМ I рівня, а саме: наявність ініціативності під час комунікації, уміння використовувати вербальні та невербальні засоби комунікації для спілкування з оточенням та задля задоволення власних потреб, особистісне ставлення дітей із ЗНМ до самого процесу спілкування.

На основі цих завдань, теоретичного аналізу науково-літературних джерел і наших дослідницьких передбачень нами розроблена методика обстеження мовленнєвої активності дітей із ЗНМ, яка включає в себе три етапи. В основу методики покладені завдання з діагностики розвитку дітей, розроблені М.Г. Борисенко, Н.А. Лукіною, О.О. Смірноюю, завдання з методики дослідження особливостей комунікативної поведінки, розроблені І.С. Марченко, О.Г. Тюленєвою та з методики психолого-педагогічного обстеження дітей із порушеннями мовлення, розроблені Г.А. Волковою. Ці завдання адаптовані нами для роботи з дітьми із загальним недорозвиненням мовлення молодшого дошкільного віку.

Специфіка використання методів під час обстеження стану сформованості мовленнєвої активності полягала у застосуванні індивідуального підходу, створенні різноманітних ситуацій мовленнєвого спілкування, здійсненні як пасивного, так і активного спостереження за мовленням дитини. Будь-які прояви мовленнєвої активності дітей аналізувались зі сторони використаних засобів спілкування (невербальні, вербальні), їх обсягу, доцільності, змістовності й повноти. Майже всі вибрані нами критерії є загальноприйнятими показниками визначення рівня розвитку мовленнєвої активності (Д.Б. Ельконін, О.В. Запорожець, М.І. Лісіна, І.С. Марченко, Т.О. Пироженко, Н.Д. Січкарчук).

Отримані матеріали піддавались кількісному та якісному аналізу.

У методиці оцінювався не лише кінцевий результат, а й сам процес виконання. У зв'язку з цим на третьому та четвертому етапах передбачається використання різних мір дозованої допомоги.

Перший етап дослідження був спрямований на визначення наявності мовленнєвої активності та ситуацій, в яких найбільше проявляється комунікативна поведінка дитини: спостереження за комунікативною взаємодією дітей у звичних (природних) умовах.

Метою спостереження було з'ясування контактності та ініціативності; умінь і можливостей дітей із ЗНМ I рівня свідомо користуватися засобами комунікації у буденній ситуації під час комунікації із однолітками,

вихователями; визначення виду діяльності – ігрової чи побутової (потребісної), у якій комунікативна поведінка має більший обсяг сформованості.

Хід проведення: спостереження за дітьми під час гри в групі, під час прогулянки та під час необхідності задовольнити свої соціальні та побутові потреби. Під час спостереження звертаємо увагу на комунікацію дітей із однолітками та вихователями у процесі вирішення соціальних і побутових потреб, а саме: одягання, роздягання, спілкування у разі необхідності допомоги під час прийому їжі й інших життєво необхідних потреб, ігор.

Під час спостереження відзначали, чи користується дитина такими складовими комунікативної поведінки:

а) **погляд:** відображає вміння спостерігати за навколишнім середовищем, певними людьми; відзначаємо, чи помічає дитина візуально цікаві об'єкти; чи витримує зоровий контакт співрозмовника, чи уникає його;

б) **звуківі вираження:** відображає стан звуковимови; у яких ситуаціях і в присутності кого дитина вимовляє певні звуки; чи можна пов'язати ці звуківі вираження з будь-яким значенням: реакція на звернення; прохання про увагу, предмет; протест; радість;

в) **міміка:** відображає вміння дитини виражати за допомогою міміки такі почуття, як радість, подив, сум, злість, страх; відповідність виразу обличчя ситуації; використання міміки під час спілкування з іншими людьми;

г) **жести:** відображає наявність цілеспрямованих рухів по відношенню до людей, об'єктів; використання жестів для привернення уваги до себе; використання жестів із метою вираження основних потреб;

д) **поведінка:** відображає реакцію на спілкування; ініціативність у спілкуванні (бажання дитини привернути до себе увагу однолітка вербальним, невербальними засобами, спонукати до спільної діяльності, до вираження ставлення до себе, своїх дій, розділити власну радість і смуток); здатність ефективно спілкуватися з оточенням за допомогою своєї системи (жести, міміка, звуки).

Для проведення анкетування батьків, з метою визначення умов, що впливають на формування комунікативної поведінки в межах родини нами була розроблена анкета, яка складається з 20 (двадцяти) запитань.

Батькам пропонувалося ознайомитись із запитаннями та підкреслити той варіант, який найбільше відповідає їхній позиції, або, якщо такого немає – викласти свої думки в розділі «інше».

Другий етап дослідження був спрямований на визначення мовленнєвої активності у штучно створених ситуаціях: побуті та грі.

Діагностичні завдання подавалися в ігровій формі.

Завдання 1. «Пасивний дорослий». Мета: 1) виявлення переважаючого виду діяльності (спілкування з дорослим або індивідуальна предметна діяльність); 2) визначення рівня ініціативності дитини в спілкуванні.

Матеріал для обстеження: пірамідка, кубики, машинка, лялька, іграшкові тварини (собачка, ведмедик, котик тощо) та набір картинок.

Процедура проведення діагностичної проби. Дорослий сідає на стільчик неподалік від дитини та протягом 1 хвилини спостерігає за поведінкою дитини, не виявляючи ніякої ініціативи. Якщо дитина самостійно починає гру або вступає в контакт із дорослим, він підтримує дитячу ініціативу. Якщо ж протягом 1 хвилини дитина залишається вичікувально пасивною, дорослий пропонує дитині пограти з іграшками та питає, яка з них їй найбільше подобається. У випадку, якщо дитина називає або вибирає якусь іграшку, дорослий починає спільну гру з нею. Якщо дитина не може зробити вибір, дорослий пропонує спільну дію, що передбачає участь двох партнерів (наприклад, катання машинки від одного до іншого або спільне збирання пірамідки). Так виявляються прагнення та здатність дитини до ситуативно-ділового спілкування.

Завдання 2. «У роздягальні». Мета: 1) виявлення рівня чутливості дитини до дій дорослого, однолітка; 2) визначення переважаючого емоційного фону.

Матеріал для обстеження: дитячі шапка, шарф, рукавички.

Процедура проведення діагностичної проби. Експериментатор розігрує ситуацію збирання на прогулянку. Збираючи дитину на прогулянку, дорослий говорить: «Зараз ми підемо з тобою на прогулянку (Речі, необхідні для прогулянки, розкладені на стільчику.) Куди ми підемо? Знайди, де у нас лежить шапка. Знайшов? Ось вона, шапка. Яка гарна шапка! Принеси шапку. Приніс? Куди ми одягнемо шапку? Так, ми одягнемо шапку на голову. Подивись в дзеркало, яка в тебе чудова шапка. А де стрічки шапки? Ось де стрічки шапки! Ми зав'яжемо стрічки, щоб шапка на вулиці не впала з голівки, щоб вушка твої були закриті. Ось так! Дивись, як тепло! Тобі тепло? Так?»

Рівні допомоги: I рівень допомоги передбачає повторення інструкції; II рівень допомоги – якщо дитина не може впоратися із завданням, вказуючи на не той одяг або його елемент, експериментатор бере її пальчик і знаходить правильний варіант, разом повторюючи відповідну назву; III рівень допомоги передбачає виконання завдання за наслідуванням експериментатора.

Завдання 3. «Вмивання». *Мета:* 1) виявлення рівня чутливості дитини до дій дорослого, однолітка; 2) визначення переважаючого емоційного фону.

Матеріал для обстеження: мило, рушник.

Процедура проведення діагностичної проби. Експериментатор розігрує ситуацію вмивання. Підводячи дитину до рукомийника, дорослий говорить: «Ідемо вмиватися. Давай відкриємо кран. Відкрив? Що це? (мило) Візьми мило в руки! Взяв? Добре намилуй руки! Давай я тобі допоможу намити руки. Ось так! Ой, як чудово! А тепер змиємо мило. Сам спробуй змити мило. Мий, мий ручки. Змив? А тепер давай вмиемо личко. Набирай водичку в долоньки. Ось так! Закрий очки, щоб водичка в них не потрапила. Вмивай личко. Яка тепла водичка. Молодець! Тепер треба витерти личко та ручки. Що нам потрібно для цього? Так, рушничок. Беремо рушничок і витираємо личко та руки. Ось так! Молодець!»

Рівні допомоги: I рівень допомоги передбачає повторення інструкції; II рівень допомоги – якщо малюк не може впоратися із завданням, експериментатор, коментуючи, виконує дії разом із дитиною; III рівень допомоги передбачає виконання завдання за наслідуванням експериментатора.

Завдання 4. «На подвір'ї». *Мета:* 1) виявлення рівня чутливості дитини до дій дорослого, однолітка; 2) визначення рівня ініціативності дитини в спілкуванні; 3) визначення здатності дитини співставляти звук із відповідною іграшкою та наслідувати звуки цих тварин.

Матеріали для обстеження: іграшкові собака, кіт, корова, кінь, коза.

Інструкція: «Сьогодні ми з тобою поїдемо в гості до бабусі в село. Вона має велике господарство. У неї на подвір'ї живуть різні домашні тварини. Уважно подивись, хто є на подвір'ї. Допоможи мені відгадати, яким голосом говорять ці тваринки. Покажи, яка з цих тварин каже: «Няв-няв»? «Гав-гав»? «Му-у-у»? «І-го-го»? «Ме-е-е»?». Молодець! А тепер я буду відгадувати. Загадай будь-яку домашню тваринку та скажи, яким голосом вона говорить, а я спробую її впізнати.

Рівні допомоги: I рівень допомоги передбачає повторення інструкції; II рівень допомоги – якщо дитина не може впоратися зі завданням, вказуючи на не ту іграшку, експериментатор бере її пальчик і знаходить правильний варіант, промовляючи «Няв-няв», після чого просить показати на тварину, яка промовляє «Няв-няв»; III рівень допомоги передбачає виконання завдання за наслідуванням: «Подивись! Це коза. Вона каже: «Ме-е-е». Давай разом скажемо: «Ме-е-е». Повтори»

Показниками спілкування дітей були:

А) *ініціативність у спілкуванні* – відображає бажання дитини привернути до себе увагу дорослого, однолітка вербальними та невербальними засобами, бажання до спільної діяльності;

Б) *чутливість до дій дорослого, однолітка* – відображає бажання й готовність дитини сприйняти дію дорослого, однолітка та дати зворотній зв'язок (як вербально, так і невербально). Ця чутливість проявляється у відповідних на звернення дорослого, однолітка діях дитини, в чергуванні ініціативи та дії у відповідь;

В) *переважаючий емоційний фон* – проявляється в емоційному забарвленні взаємодії дитини з дорослим, однолітками: позитивною, нейтрально-діловою й негативною.

Третій етап дослідження був спрямований на визначення стану імпресивного та експресивного мовлення дітей із ЗНМ I рівня молодшого дошкільного віку у спеціально створених ситуаціях і включав в себе 7 завдань.

Завдання 1. «Покажи». *Варіант № 1:*

Мета: визначення здатності дитини впізнавати частини тіла людини.

Матеріал для обстеження: зображення частин тіла хлопчика.

Інструкція: «Подивись на малюнок. Скажи, хто на ньому зображений? Покажи, де у хлопчика голова, обличчя, око, ніс, рот, брови, шия, руки, пальці, ноги, живіт.»

Варіант № 2:

Мета: визначення здатності дитини впізнавати частини тіла тварини.

Матеріал для обстеження: зображення частин тіла собаки.

Інструкція: «Подивись на малюнок. Скажи, хто на ньому зображений? Покажи, де у собаки голова, вушка, очі, носик, ротик, лапи, хвіст.»

Рівні допомоги: I рівень допомоги передбачає повторення інструкції; II рівень допомоги – вказівний жест «А це що?»; III рівень допомоги передбачає пояснення експериментатора: «Це хлопчик. Подивись, це руки хлопчика. Покажи, де руки у хлопчика. А тепер покажи свої руки.»

Завдання 2. «Виконання доручень». *Мета:* визначення рівня розуміння та виконання мовленнєвих інструкцій дорослого.

Матеріал для обстеження: лялька, м'ячик, машинка.

Варіант № 1. Хід проведення: дитині показують, супроводжуючи називанням різноманітні предмети, які знаходяться в кімнаті.

Інструкція: «Покажи, де стільчик. Покажи, де вікно. Покажи, де книжка.»

Варіант № 2. Хід проведення: дитині потрібно виконати за мовленнєвою інструкцією експериментатора різноманітні доручення.

Інструкція: «Візьми ляльку. Принеси машинку. Кинь м'ячик.»

Завдання 3. «Що потрібно, щоб ...». *Мета:* визначення здатності дитини впізнавати предмети навколишнього світу.

Матеріали для обстеження: предметні картинки.

Інструкція: «Розглянь картинку. Покажи, де шапка, телефон, ліжка, ложка. Що потрібно, щоб їсти кашу? Покажи, на чому ти будеш спати? Покажи, чим можна малювати? Покажи, що потрібно взяти, коли йде дощ? Покажи, чим можна копати? Покажи, чим будемо різати папір? Покажи, що можна одягнути на голову? Покажи, що потрібно, щоб вимити руки? Покажи, з чим ми будемо гратися? Покажи, що потрібно, щоб зателефонувати, почистити зуби, підмести підлогу».

Рівні допомоги: I рівень допомоги передбачає повторення інструкції; II рівень допомоги – якщо дитина не може впоратися із завданням, вказуючи на не ту картинку, експериментатор бере її пальчик і знаходить правильний малюнок, повторюючи при цьому запитання; III рівень допомоги передбачає виконання завдання за наслідуванням: «Подивись! Це ложка. Ложка нам потрібна, щоб їсти кашу. Покажи, який предмет нам потрібний, щоб їсти кашу.»

Завдання 4. «Що за звук?». *Мета:* визначення вміння дітей наслідувати звуки предметів.

Матеріал для обстеження: іграшкові годинник, поїзд, дзвіночок, барабан, жаба.

Інструкція: «Уважно подивись на іграшки. Це годинник (поїзд, дзвіночок, барабан, жаба). Скажи, яку пісеньку співає годинник (поїзд, дзвіночок, барабан, жаба)?»

Рівні допомоги: I рівень допомоги передбачає повторення інструкції; II рівень допомоги – якщо дитина не може впоратися із завданням, експериментатор бере її пальчик і вказує на відповідну іграшку, промовляючи разом з дитиною «Тік-так»; III рівень допомоги передбачає виконання завдання за наслідуванням: «Подивись! Ця іграшка говорить «Тік-так». Це годинник. Покажи, де годинник. Молодець. Він каже: «Тік-так». Давай разом скажемо: «Тік-так». Повтори.»

Завдання 5. «Хто це?». *Мета:* визначити вміння дитини називати домашніх тварин.

Матеріал для обстеження: іграшкові собака, кіт, корова, коза, кінь, свиня, кролик або їх зображення.

Інструкція: «Подивись на іграшку. Скажи, хто це?»

Рівні допомоги: I рівень допомоги передбачає повторення інструкції; II рівень допомоги – якщо малюк самостійно не може назвати тварину, експериментатор промовляє її разом з дитиною; III рівень допомоги передбачає виконання завдання за наслідуванням: «Подивись! Хто це? Це коза. Давай разом скажемо: «Коза». Повтори.»

Завдання 6. «Хто що робить». *Мета:* визначити вміння дитини називати слова, що позначають дії предмета.

Матеріал для дослідження: сюжетні малюнки.

Інструкція: «Подивись, це ведмедик. Скажи, що робить ведмедик?»

Рівні допомоги: I рівень допомоги передбачає повторення інструкції; II рівень допомоги – якщо дитина не може впоратися із завданням, експериментатор бере її пальчик і вказує на відповідне зображення промовляючи разом з дитиною «Спить»; III рівень допомоги передбачає виконання завдання за наслідуванням: «Подивись! Це ведмедик. Він спить. Давай разом скажемо: «Спить». Повтори.»

Завдання 7. «Цікаві картинки». Мета: визначити вміння дитини аналізувати зображені події на картинці та відповідати на поставлене запитання.

Матеріали для обстеження: зображення дітей.

Інструкція: «Подивись на малюнок. Хто зображений на малюнку? Що він/вона робить?»

Рівні допомоги: I рівень допомоги передбачає повторення інструкції; II рівень допомоги – якщо дитина не може впоратися із завданням, вказуючи на не те зображення, експериментатор бере її пальчик і знаходить правильний варіант, промовляючи «Це дівчинка. Вона їсть» і просить показати ще раз на дівчинку, яка їсть; III рівень допомоги передбачає виконання завдання за наслідуванням: «Подивись! Це дівчинка. Дівчинка їсть. Давай разом скажемо: «Дівчинка їсть». Повтори.»

Під час проведення діагностичних завдань третього етапу ми фіксували основні параметри мовленнєвого розвитку дитини:

- стан розвитку імпресивного мовлення — розуміння зверненого мовлення;
- стан розвитку експресивного мовлення — звернення, прохання, вимоги, мовленнєвий супровід власних дій відповідно до комунікативних можливостей дитини;
- здатність виконувати мовленнєві інструкції дорослого, яка свідчить про те, що мовлення стає засобом не лише спілкування, але й регуляції поведінки, що є першим кроком до становлення саморегуляції.

На кожного випробуваного заводився протокол, в якому відзначалася наявність цих показників і ступінь їх вираженості у балах і порівнєві.

На основі представленої експериментальної методики виявлення стану сформованості мовленнєвої активності дітей четвертого року життя із загальним недорозвиненням мовлення нами були розроблені оцінні критерії (увага, інтерес та емоційні вияви дитини до однолітків і дорослого; ініціативність у спілкуванні; здатність до співпраці (спільної діяльності); чутливість до дій дорослого, однолітка; переважаючий емоційний фон; характер мовленнєвої активності: невербальної (емоційність; візуально-контактний погляд, міміка; використання експресивно-виразних та тактильних рухів); вербальної (розуміння зверненого мовлення; здатність дитини до мовленнєвого спілкування).

Відповідно до критеріїв оцінювання було виділено загальні рівні розвитку мовленнєвої активності (високий – вікова норма, достатній, середній, низький).

Дослідження проводилося на базі дитячих навчальних закладів № 576, № 250 для дітей із ТПМ м. Києва та ШДС «Зодіак» м. Києва.

За матеріалами дослідження виявлено кілька рівнів сформованості мовленнєвої активності: високий (діти із НМР – 100 %), достатній (діти із ЗНМ – 5 %), середній (діти із ЗНМ – 55 %), низький (діти із ЗНМ – 40 %).

На основі якісного аналізу нами було виявлено особливості мовленнєвої активності дітей зазначеної категорії.

Так, діти з ЗНМ I рівня з достатнім рівнем розвитку проявляють бажання до співпраці з

дорослим, позитивно налаштовані на спілкування, намагаються відповісти на запитання дорослого. Іноді самі проявляють ініціативу до спілкування, але не є наполегливими у досягненні результату, не завжди відповідають на пропозиції однолітків взяти участь у грі або в іншій діяльності. Їх мовлення частіше має ситуативний характер. Діти не в повному обсязі використовують невербальну комунікацію – їх погляд спрямований на об'єкт спілкування, але він не тривалий, не частий; зрідка користуються експресивно-виразними рухами, міміка емоційно малозабарвлена, жестами користуються відповідно ситуації спілкування; тактильні рухи використовують рідко. У цієї групи дітей переважає нейтрально-діловий емоційний фон.

Діти, що показали середній рівень розвитку, вкрай рідко проявляють активність, вважаючи за краще йти за іншими; лише в окремих випадках підтримують ініціативу однолітків або дорослого. Вони можуть залучатися до гри, спілкування підтримують на разі звернених запитань. Деякі діти швидко втрачають зацікавленість і надають перевагу індивідуальній грі. Під час спілкування візуально-контактний погляд тимчасовий, не спрямований на об'єкт спілкування; міміка вкрай збіднена. За необхідності (якщо дитина хоче задовольнити свої потреби або бажання) звертає на себе увагу за допомогою поплескування по руці, жестами. Ігрова діяльність і комунікативна діяльність емоційно слабо забарвлені. Загалом

дитина мовчазна, млява. Переважає нейтрально-діловий емоційний фон.

Діти з низьким рівнем розвитку взагалі не проявляють ніякої активності, вони не відповідають на пропозиції однолітків взяти участь у грі або пасивно йдуть за іншими. Візуальний контакт не тримають, погляд не спрямований на об'єкт спілкування, міміка відсутня. Вербальні засоби спілкування (окремі склади, слова) використовують в межах життєво необхідних потреб або ж замінюють їх на окремі звукокомплекси та жести. Якщо така дитина хоче привернути до себе увагу, вона вдається до крику, плачу. Дуже дратується, коли дорослий не розуміє її бажань і потреб. Під час будь-якої взаємодії із дорослим та однолітками переважає негативний емоційний фон.

Отже, спираючись на результати проведеного нами експериментального дослідження, можна

зробити висновки, що у дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ I рівня мовленнєва активність на низькому рівні. Це свідчить про те, що основні потреби спілкування, а саме: потреба у враженні; потреба в активній діяльності; потреба у визнанні та підтримці знижені або відсутні. А це, в свою чергу, призводить до гальмування становлення головних мотивів спілкування: ділових, пізнавальних, особистісних. Незадоволення потреб у спілкуванні призводить до негативізму, замкнутості, впертості, відчуженості. Це обумовлює необхідність визначення найбільш ефективних логопсихологічних шляхів розвитку мовленнєвої активності у дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ, які мають спиратися на принцип комунікативної спрямованості навчання.

Література:

1. Волкова Г. А. Методика психолого-логопедического обследования детей с нарушениями речи. Вопросы дифференциальной диагностики: Учебно-Методическое пособие. / Г. А. Волкова. – СЕУ : ДЕТСТВО-ПРЕСС, 2000 - 144 с.
2. Конопляста С. Ю., Сак Т. В. Логопсихологія : навч. посіб. – К. : Знання, 2010. – 293 с.
3. Лисина М. И. Проблемы онтогенеза общения / М. И. Лисина. – М. : Педагогика, 1986. – 145 с.
4. Мартиненко І. В. Про стан комунікативної діяльності дітей із загальним недорозвиненням мовлення. / І. В. Мартиненко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія : зб. наук. праць. – Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. - № 22. – С. 153 – 158.
5. Марченко І. С., Пузир Т. Ю. Активізація мовленнєвого спілкування дітей із ЗНМ // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського НУ. –Серія. Соціально-педагогічна. – Випуск 15. - 2010. – С. 156-160.
6. Марченко І. С., Тюленєва О. Г. Педагогічні заходи з формування комунікативної поведінки дітей із дизартрією при ДЦП: навчально-методичний посібник. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2013. – 96 с.
7. Смирнова Е.О. Особенности общения с дошкольниками. – М.: Академия, 2000. – 160 с.
8. Шеремет М. К., Кондукова С. В. Фізіологічні і психологічні передумови мовленнєвого розвитку дітей в нормі та патології. // Науково-методичний журнал «Логопедія». – Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. - № 5. – С. 5 - 8.

References

1. Volkova G. A. Metodika psihologo-logopedicheskogo obsledovaniya detey s narusheniyami rechi. Voprosi differentsial'noy diagnostiki: Uchebno-Metodicheskoe posobie. / G. A. Volkova. – SEY : DETSTVO-PRESS, 2000 - 144 p.
2. Konoplyasta S. Y., Sak T. V. Logopsychologia : navch. posib. – K. : Znannya, 2010. – 293 p.
3. Lisina M. I. Problemi ontogeneza obshcheniya / M. I. Lisina. – M.: Pedagogika, 1986. – 145 p.
4. Martinenko I. V. Pro stan komunikativnoyi diyal'nosti ditey iz zagal'nim nedorozvinenniyam movlennya. / I. V. Martinenko // Naukoviy chasopis NPU imeni M. P. Dragomanova. Seria 19. Korektsiyana pedagogika ta psihologiya: zb. nauk. prats'. – Kiiv : NPU imeni M. P. Dragomanova, 2012. - № 22. – P. 153 – 158.
5. Marchenko I. S., Puzir T. Y. Aktivizatsia movlennivogo spilkuvannya ditey iz ZNM // Zbirnik naukovih prats' Kam'yanets'-Podil'skogo NU. –Seria. Sotsial'no-pedagogichna. –Vipusk 15. - 2010. – P. 156-160.
6. Marchenko I. S., Tuleneva O. G. Pedagogichni zahodi z formuvannya komunikativnoyi povedinki ditey iz dizartriyeyu pri DCP: navchal'no-metodichniy posibnic. – K.: Vidavnicij Dim «Slovo», 2013. – 96 p.
7. Smirnova E.O. Osobennosti obshcheniya s doshkol'nicami. – M.: Academia, 2000. – 160 p.
8. Sheremet M.K., Kondukova C.V. Fiziologichni i psihologichni peredumovi movlennivogo rozvittku ditey v normi ta patologii. // Naukovo-metodichniy gurnal «Logopedia». – Kiiv: NPU imeni M. P. Dragomanova, 2015, Kam'yanets'-Podil'skiy natsional'niy universitet imeni Ivana Ogiienka, 2015. - № 5. – P. 5 - 8.

Марченко І.С., Швалюк А.Ю. Особливості мовленнєвої активності дітей молодшого дошкільного віку дітей із загальним недорозвиненням мовлення.

У статті розглядається проблема мовленнєвої активності дітей молодшого дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення I рівня. Розглядається поняття «мовленнєвої активності» в нормі, її значення для загально-мовленнєвого розвитку дитини. Науково обґрунтована актуальність дослідження особливостей мовленнєвої активності дітей зазначеної категорії. Подана розроблена авторська методика обстеження комунікативних можливостей дітей, спрямована на виявлення стану сформованості мовленнєвої активності дітей четвертого року життя із ЗНМ I рівня, а саме: наявність ініціативності під час комунікації, уміння використовувати вербальні та невербальні засоби комунікації для спілкування з оточенням та задля задоволення власних потреб, особистісне ставлення дітей із ЗНМ до самого процесу спілкування. Методика складається з трьох етапів, які включають спостереження за комунікативною поведінкою дітей, виконання діагностичних завдань дітьми, анкетування батьків. Розроблені оцінні критерії та рівні

виконання завдань методики. Подані дані кількісного та якісного аналізу результатів дослідження, узагальнені та висвітлені особливості мовленнєвої активності дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.

Ключові слова: мовленнєва активність, загальне недорозвинення мовлення, методика дослідження.

Марченко І. С., Швалюк А. Ю. Особенности речевой активности детей младшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи.

В статье рассматривается проблема речевой активности детей младшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи I уровня. Рассматривается понятие «речевой активности» в норме, ее значение для обще-речевого развития ребенка. Научно обоснована актуальность исследования особенностей речевой активности детей упомянутой категории. Предоставлена разработанная авторская методика обследования коммуникативных возможностей детей, направленная на определение состояния сформированности речевой активности детей четвертого года жизни с общим недоразвитием речи, а именно: наличие инициативности во время коммуникации, умения использования вербальных и невербальных средств коммуникации для общения с окружающими и ради удовлетворения собственных нужд, личного отношения детей с ОНР к самому процессу общения. Методика исследования состоит из трех этапов, которые включают наблюдение за коммуникативным поведением детей, анкетирование родителей, выполнение диагностических заданий детьми. Разработаны оценочные критерии и уровни выполнения заданий методики. Предоставлены данные количественного и качественного анализа результатов проведенного исследования, обобщены и определены особенности речевой активности детей младшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи.

Ключевые слова: речевая активность, общее недоразвитие речи, методика исследования.

Marchenko I.S., Shvaliuk A.Y. The features of speech activity of younger preschool age children with general speech underdevelopment.

The problem of speech activity of younger preschool age children with general speech underdevelopment is considered in the article. It is defined the concept of speech activity in the normal development and her significance for the speech development of children. The urgency of research of the features of speech activity of children this category is scientific substantiated. It is represented author's methods of investigation of the communicative skills of children, which was directed on determining of state of speech activity of younger preschool age children with general speech underdevelopment: availability of initiative during the communication, ability to use verbal and non-verbal means of communication for the interaction with encirclement and for satisfaction of needs, personal attitude to communication of children with general speech underdevelopment. Methods consist of three stages, which include the observation after communicative behavior of children, execution of diagnostic tasks, questionnaire of parents. Evaluative criteria and levels of execution of tasks of methods are defined. Data of quantitative and qualitative analysis of results of investigation are represented; the features of speech activity of younger preschool age children with general speech underdevelopment are generalized.

Keywords: speech activity, general speech underdevelopment, methods of investigation.

Стаття надійшла до редакції 15.07.2015 р.

Статтю прийнято до друку 15.07. 2015 р.

Рецензент: д.п.н., проф. Конопляста С. Ю.

УДК 376-056.264-053.4

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ УСНОГО ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ МОТОРНОЮ АЛАЛІСІЮ

Парфенова Г.І.
anuta-2010-11@mail.ru

58

Актуальність проблеми. Ключовими тенденціями розвитку сучасної системи національної освіти є виховання свідомого ставлення до мови як національно-культурної цінності та обов'язкове оволодіння основами української літературної мови як провідної передумови повноцінного засвоєння знань, умінь і навичок, розвитку мислення, творчих здібностей та пізнавальної діяльності в цілому. При організації корекційно-педагогічного процесу з дітьми із тяжкими порушеннями мовлення набуває особливого значення

корекція та розвиток всіх структурних компонентів мовної системи як запоруки формування комунікативних навичок, що забезпечують успішність адаптації таких дітей. Зважаючи на те, що стан сформованості мовлення є показником освіченості та загальної культури людини, то формування усного зв'язного мовлення у дітей із тяжкими порушеннями мовлення розглядається як процес особистісного становлення кожної дитини відповідно до її індивідуальних можливостей, що забезпечує успішність